

ve yaygınlaşmıştır. Çünkü bu tarihten önce Kalenderîler arasında böyle bir âdetin mevcut olduğunu gösteren bir kayda henüz rastlanmamıştır. Bu şekilde tıraş olanlarla Budist rahip teşkilâtı Sanghalar ve bunları takip edenler arasında bazı benzerliklerin bulunması, çârdarb uygulamasının Hint kökenli olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim çârdarbin ilk uygulayıcıları oldukları sanılan Cemâleddîn-i Sâvî (ö. 630/1232-33) ile arkadaşlarından Muhammed-i Belhî, Osmân-ı Rûmî ve Ebû Bekr-i İsfahânî'nin Hindü geleneklere yabancı olmadıkları bilinmektedir (bk. Hatîb-i Fârsî, s. 12).

Bu geleneği Hz. Âdem ile başlatan Kalenderîler'in iddiasına göre Hz. Âdem cennetten çıkarıldığında çıplaktı, vücudunda hiç kıl yoktu, Allah'tan utandığı için mahrem yerlerini incir yapraklarıyla örttü. Fakat sonra insan vücudunda kıllar bitki gibi türedi. Bu dünyaya nasıl geldiysek öteki dünyaya da öyle gitmemiz için sonradan çıkan bu kılların ortadan kaldırılması gerekir.

Menkıbeye göre çârdarbı gelenekleştiren Cemâleddîn-i Sâvî, Dimaşk'ta Zeyneb bint Zeynelâbidîn'in türbesi civarında sadece mahrem yerleri birkaç yaprakla örtülmüş çıplak bir pîr görür. Sonradan bir süre birlikte oldukları Celâl-i Dergezî'nin adındaki bu pîrin vücuduna elini sürünce vücudundaki bütün kıllar, saç, sakalı, bıyığı ve kaşları tamamen dökülmüş, bu sırada kendisini ziyarete gelen Muhammed-i Belhî ile Ebû Bekr-i İsfahânî'nin ona el sürmeleri üzerine onların da vücutlarında kıl kalmamıştır. Başlangıçta onların bu davranışlarına tepki gösteren yöre halkı keramet sahibi olduklarını görünce kendileri de çârdarb olmuşlardır.

Kalenderîler'e göre yüz güneşe, kıllar buluta benzer. Güneşin görülmesi için bulutun aradan çekilmesi gerekir. Bulut olmadığı zaman güneş dünyayı aydınlatır. Sevenle sevilen arasında bir kıl dahi bulunmamalıdır. Kıllar insanın güzelliğini örter ve onun en güzel biçimiyle görülmesini engeller. Bu yüzden engellerin ve perdenin kaldırılması gerekir. Kalenderîler, zikir esnasında vecde gelen sâlik için "kalbi çârdarb ile zikreyledi" deyimini kullanırlar.

Güneşten daha güzel buldukları insan yüzünün kıllarla kaplanmasını doğru bulmayan abdallar da çârdarb olurlar. Hatta bazı tasavvufî zümreler Allah'ı da "tüy-süz bir genç" (şâbb-i emred) şeklinde tasavvur etmişlerdir.

Çârdarb kelimesi yerine "çârdarb zeden", "dek zeden" deyimleri de kullanılır. Çârdarb olmuş dervişe de "çârdarb-zede" veya "dekzede" denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb-i Fârsî, *Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1972, s. 12, 15, 22-23, 35, 41, 43, 45, 46; ayrıca bk. Önsöz, s. XII-XIII, XXII, XXIV (Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân'dan naklen*); Fritz Meier, *Abû Sa'îd-i Abû'l-Hayr*, Leiden-Liège 1976, s. 495-516; Osman Turan, "Selçuk Türkiyesi Târihine Dâir Bir Kaynak: Fustât ul-'adâle fî Kavâ'id iş-Şa'itana", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 560 vd.; Tahsin Yazıcı, "Kalenderlere Dâir Yeni Bir Eser: Menakib-i Cemal al-Din-i Savi", *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 785-797; a.mlf., "Kalandariyya", *Eİ²* (Fr.), IV, 493-495; M. Habib, "Chishti Mystics Records of the Sultanate Period", *Medieval India Quarterly*, 1/2 (1950), not: 1; Abdülbâki Gölpınarlı, "Kalenderiye", *TA*, XXI, 157-161; Dihhudâ, *Lugathnâme*, X, 35, 162; XIV, 77; Pakalın, I, 325.

TAHSİN YAZICI

ÇÂRDEH MA'SÛM-i PÂK

(چهارده مصوم پاک)

İsnaâşeriyye Şîlî'nin
hata ve günahahtan münezze olduğu
inandıkları on dört kişiyi
ifade eden bir tabir.

Çârdeh ma'sûm Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma ve on iki imamdan (Ali b. Ebû Tâlib [ö. 40/661], Hasan b. Ali [ö. 50/670], Hüseyin b. Ali [ö. 61/680], Ali Zeynelâbidîn [ö. 94/712], Muhammed el-Bâkır [ö. 114/733], Ca'fer es-Sâdık [ö. 148/765], Mûsâ el-Kâzım [ö. 183/799], Ali er-Rızâ [ö. 203/818], Muhammed et-Takî [ö. 220/835], Ali en-Nakî [ö. 254/868], Hasan el-Askerî [ö. 260/874] ve halen gaybet*te olduğuna inanılan Muhammed el-Mehdî) meydana gelir.

İmamların mâsum olduğu inancı, II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu inanç İbn Bâbeveyh (ö. 381/991), Şeyh Müfid (ö. 413/1022) ve Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044) gibi Şîa ulemâsı tarafından geliştirilerek on dört mâsumun imâmet makamına geçmeden önce veya geçtikten sonra yanlışlıkla da olsa herhangi bir günah işlemelerinin imkânsız olduğu sonucuna varılmıştır. Hz. Fâtıma'nın ismet*i ise ismeti gereken iki makam, yani peygamberlik ve imamlık arasında bir bağ oluşturmaktan ileri gelir. "İki nurun birleştiği yer" (mecmau'n-nüreyn) olarak adlandırılan Hz. Fâtıma'nın imamlardan ve onların yüksek seciyelerinden bahseden hadis ve rivayetlerde de sık sık adı geçer. On dört

mâsumun ismetini belgeleyen en önemli delillerin başında, "âyetü't-tathîr" denilen, "Ey Ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak diler" meâlindeki âyetin (el-Ahzâb 33/33) yer aldığına inanılır. Bu anlayışa göre, "Zâlimler ahdime eremez" meâlindeki âyet de (el-Bakara 2/124) Allah'ın ahbine yani nübüvvet veya imâmete mazhar olmuş kişilerin kötülükten uzak bulunduklarına, dolayısıyla ismet sahibi olduklarına delâlet eder.

Mâsumların sayısı, büyük ihtimalle on ikinci imamın gaybetinden sonra on dört olarak belirlenmiştir. On birinci imam olan Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra imamlar silsilesinin onun gaybet etmiş olan oğlu ile sona erdiği inancı bütün İmâmî Şîiler tarafından hemen benimsenmemiştir. Öte yandan imamların on iki olduğunu (veya olacağını) açıklayan rivayetlerin eskiden beri yaygın olduğu bilinmektedir. Nitekim tamamı Kureys'ten olan on iki emîrin geleceğini ifade eden rivayetlere Ehl-i sünnet'çe benimsenmiş hadis kitaplarında da rastlanmaktadır (bk. Buhârî, "Aḥkâm", 51; Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1; Tirmizî, "Fiten", 48). Bundan dolayı imamların sayısının on iki olduğu Şîa'nın bir kısmınca kolaylıkla kabul edilmiştir (Kohlberg, XXXIX, s. 529-533).

Şîi kaynaklarında Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadiste, Resûl-i Ekrem'in kendisiyle Hz. Ali'nin, Hasan'ın, Hüseyin'in ve Hüseyin neslinden -hadiste adları anılmayan- dokuz kişinin mâsum olduğu rivayet edilmektedir (Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, XXV, 201). Hz. Peygamber'den gelen başka bir rivayette bu dokuz kişinin yanı sıra Hz. Fâtıma'nın da adı geçmekte (a.g.e., XXV, 6-7) ve yine bu rivayette Resûlullah, Hz. Fâtıma ve on iki imamın "mahlûkâtın yaratılmasından önce" nurdan yaratıldıkları kaydedilmektedir. Nur âyeti (en-Nûr 24/35) Şîi kaynaklarında çârdeh ma'sûmun bu nuranî menşeleriyle ilgili olarak yorumlanır ve aydınlıktan bahseden hemen bütün âyetler onlar için bir işaret olarak değerlendirilir (Meclisî, a.g.e., XXIII, 304-308; XXVI, 242-243; Sâdık eş-Şirâzî, s. 209-211). Ca'fer es-Sâdık'a isnat edilen bir açıklamaya göre çârdeh ma'sûmun nurdan yaratılması diğer varlıkların yaratılmasından 14.000 yıl önce vuku bulmuştur (Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, XX, 15-16). Diğer bazı rivayetlerde çârdeh ma'sûmun "semavî topraktan", "be-yaz topraktan", "arşın altındaki topraktan" veya "arşın toprağından" yaratılmış

ÇARDEH MA'SÜM-i PÂK

olduğundan bahsedilmektedir (a.g.e., XX, 15-16; XXV, 8-12).

İmâmiyye'ye göre çârdeh ma'sûmun tarihî sıra bakımından ortaya çıkışı, ezelde Cenâb-ı Hakk'ın, "Elestü bi-rabbiküm" (el-A'râf 7/172) sorusuna cevap vermelerinin sırasını aksettirir.

Şîî hadis âlimi Muhammed Bâkır el-Meclisî, bazı Şîîler'in Allah'ın yaratma işini çârdeh ma'sûma havale ettiğine inan-dıklarını söyleyerek bu görüşü şiddetle eleştirir (*Biḥârü'l-envâr*, XXV, 328). Ancak aynı müellif, çârdeh ma'sûmun kâinatın yaratılışında hazır bulunduğunu da kay-deder (a.e., XXV, 339-341). Nitekim beşinci imam Muhammed el-Bâkır'a atfe-dilen bir rivayette, "Biz yaratıkların yaratılış sebebiyiz" denilmektedir (a.e., XX, 20). Bütün Şîa âlimleri, çârdeh ma'sûmun on dört kişilik bir topluluk olarak **ülû'l-azm*** olan peygamberler de dahil olmak üzere bütün yaratıklara üstün olduğu konusunda birleşirler (a.e., XXVI, 267-319).

Çârdeh ma'sûmun sıfat ve özellikleri üzerinde duran Safevî devri filozofların-dan Molla Sadrâ, İbn Sinâ'nın ortaya koy-duğu kozmolojik terimleri kullanarak çârdeh ma'sûmun faal aklın vazifesini gör-mekle bütün varlıkların ontolojik sebebi olduğunu savunmuştur (bk. Nasr, s. 58). Kâdî Saîd Kummî ise çârdeh ma'sûmu, gerçek varlıklarıyla arşın etrafında ebedi-yen toplanmış bir "üstün beşeriyet" (be-şerü'l-avâli) olarak vasıflandırmıştır (Corbin, *En Islam Iranien*, I, 98).

İran halkının dinî hayatında çârdeh ma'sûmu adlarıyla tek tek zikreden, on-lara hayır ve bereket dileyen dualar önem-li bir yer tutar; okunması mânevî bir zi-yaret sayılan bu dualara "ziyârât-ı câmia" denilir. Bazı hal tercümelerinden, çârdeh ma'sûmun Şîî müminlerin rüyalarına gir-diği ve bunun mutlu bir olay sayıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ Şîî âriflerinden Haydar el-Âmûlî, Bağdat'ta iken rüya-sında çârdeh ma'sûmu gökte bir dörtge-nin etrafında yer almış vaziyette gördü-ğünü söyler (Corbin, a.e., III, 200-208).

J. K. Birge, Şîî - Ca'ferî olan Bektaşî-ler'in çârdeh ma'sûma on dört kişi da-ha ekleyerek mâsumların sayısını yirmi sekize çıkardıklarını söyler (*The Bektas-hi Order of Dervishes*, s. 147-148). Ancak Bektaşîler, on iki imamin henüz bulûğ çağına gelmeden şehid edilen çocukla-rını çârdeh ma'sûm olarak kabul ederler. Bu on dört mâsum şunlardır: Mu-hammed Ekber b. Ali, Abdullah b. Hasan, Abdullah b. Hüseyin, Kâsım b. Hüseyin,

Hüseyin b. Zeynelâbidîn, Kâsım b. Zey-nelâbidîn, Ali Eftar b. Muhammed el-Bâkır, Abdullah b. Ca'fer es-Sâdik, Yah-yâ el-Hâdî b. Ca'fer es-Sâdik, Sâlih b. Mûsâ el-Kâzım, Tayyibe b. Mûsâ el-Kâ-zım, Ca'fer b. Muhammed et-Takî, Ca'fer b. Hasan el-Askerî. Kâsım b. Hasan el-Askerî. Üsküdarlı Hâşim Baba'nın bu on dört mâsumu konu alan bir manzumesi vardır (bk. Ahmed Rifat, s. 225-228).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Aḥkâm", 51; Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1; Tirmizî, "Fiten", 48; Meclisî, *Biḥârü'l-en-vâr*, Tahran 1384/1964, XX, 15-16, 20; XXIII, 304-308; XXV, 6-12, 201, 328, 339-341; XXVI, 242-243, 267-319; a.mlf., *'Aynü'l-hayât*, Tah-ran 1347 hş., s. 101-102; a.mlf., *Celâ'ül-'u-yûn der Zindegî ve Meşâ'ib-i Çârdeh Ma'sûm*, Tahran, ts.; Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293, s. 225-228; J. K. Birge, *The Bek-tashi Order of Dervishes*, London 1937, s. 147-148; Şeyh Abbas Kummî, *Mefâtihü'l-cinân*, Tah-ran 1340 hş., s. 739-753; H. Corbin, *En Islam Iranien*, Paris 1971-72, I, 98; III, 200-208; a.mlf., *Corps spirituel et Terre céleste*, Paris 1979, bk. İndeks (Quatorze Immaculés); Seyyid Hüseyin Nasr, *Sadr al-Din Shirazi and his Transcendent Teosophy*, Tahran 1978, s. 58 vd.; Sâdik eş-Şirâzî, *Ehlü'l-beyt fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1400/1979, s. 209-211; Abdülaziz Sachedina, *Islamic Messianism, The Idea of the Mahdi in Twelver Shi'ism*, Albany 1981, s. 49-63; A Brief, *History of the Fourteen Infallibles*, Tahran 1984; M. Moosa, *Extremist Shi'ites, The Ghulat Sects*, Syracuse 1988, s. 108; *On Dört Ma'sumdan Kırk'ar Hadis*, Tahran 1988; E. Kohlberg, "From Imâmiyya to İthnâ-'Ashariyya", *BSOAS*, XXXIX (1976), s. 521-534; W. Madelung — E. Tyan, "İşma", *El²* (İng.), IV, 182-184; Hamid Algar, "Çahârdah Ma'sûm", *Elr*, IV, 627-629.

HAMİD ALGAR

ÇÂRGÂH

(چارگاه)

Türk müzikinde bir perde ve basit makamın adı.

Çârgâh Perdesi. Türk müzikinde bir nota. Portenin, sol anahtarına göre üst-ten ikinci boşluğunun içine yazılan do notasının adıdır. Bir oktav (sekizli aralığı)

tizindeki do notasına "tiz çârgâh perde-si", bir oktav pestindeki do notasına da "kaba çârgâh" perdesi denir.

Çârgâh Makamı. Aralıkları bakımından tamamen bir Fisagor dizisi olan çârgâh makamı dizisi, Arel-Ezgi nazariyatına gö-re Türk müzikisinin ana dizisidir. Bu di-zi, çârgâh veya kaba çârgâh perdesi üze-rindeki bir çârgâh beşlisine bir çârgâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.

Bu makamın dizisinde sesler tabii olup herhangi bir ârıza ile değiştirilmediğinden nota yazımında donanımına hiçbir işaret konmaz. Makamın güçlüsü rast veya gerdâniye perdesi, durağı ise çârgâh veya kaba çârgâh perdesidir. Bu ara-da çârgâh perdesinin bütün sekizlilerin bu makam için durak olabileceğini belirtmek gerekir. Çıkıcı veya inici-çıkıcı olarak seyreden çârgâh makamı, durak perdesi üzerindeki beşlinin simetrik ola-rak tiz durak üzerine veya güçlü üzerin-deki dörtlünün yine simetrik olarak du-rak altına göçürülmesi suretiyle geniş-ler. Makamın esas yapısında olmamak-la beraber çârgâh perdesi üzerinde bir hicaz dörtlüsü göstermek geçki olarak âdet olmuştur.

Çârgâh makamı, bu dizi ve işaret edi-len özellikleriyle Türk halk müzikinde kullanıldığı halde klasik müzikde pek kullanılmamıştır. Dinî müzik başta ol-mak üzere klasik müzikde kullanılan çârgâh makamı dizisi ise "çârgâhta bir zirgüleli hicaz dizisi"nden ibarettir.

Çârgâh
makamı
seyir
örneği